

İMAM GAZALİ VE İBN CEMAA'NIN DİN EĞİTİMİ ANLAYIŞLARI

Kübra Kamer EKİCİ

Çukurova Üniversitesi, Din Eğitim Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, kubra_kamer@hotmail.com.

Geliş Tarihi/Received:

20.09.2018

Kabul Tarihi/Accepted:

26.12.2018

e-Yayım/e-Printed:

31.12.2018

ÖZ

İslam dininin eğitim ve öğretim faaliyetleri üzerinde önemle durduğu görülmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" (Zümer/9) ve "Rabbim, ilmimi artır, de" (Taha/114) gibi ilme, ilim öğrenmeye, eğitimin önemine işaret eden pek çok ayet bulunmaktadır. Hz. Peygamberin de eğitimin önemi ile ilgili pek çok hadisi bu durumu gözler önüne sermektedir. Hz. Peygamberin ilk külliye niteliğinde olan 'suffa'larda bizzat eğitim verdiği kaynaklarda yer almaktadır.¹

Hicri 5. yüzyıla gelindiğinde ise bu dönemin İslam eğitim tarihinde bir dönüm noktası olduğu kabul edilmektedir. Bu dönemde Büyük Selçuklu emiri Nizamülmülk'ün inşa ettirdiği medreselerle, medrese sayısında ciddi bir artış görülürken; İslam dünyasında eğitim öğretim faaliyetleri daha düzenli bir hale gelmeye başlamıştır.² Bu yüzyılda yaşamış ve kendisinden en çok bahsedilen isimlerden olmuş kişi Gazali'dir. Eğitim, kelam, felsefe, fıkıh, ahlak gibi pek çok alanda eserler vermiştir. Bu araştırmada Gazali'nin eğitim alanında verdiği eseri (Eyyühel Veled) ve düşünceleri üzerinde durulacaktır.

İbn Cemaa İslam eğitim tarihi içerisinde önem arz eden bir diğer eğitimcidir. Kendisi H.8 asırda Kahire'de yaşamıştır. İbn Cemaa'nın eğitim alanında yazdığı eseri Tezkiretü's Sami' vel Mütekellim fi edebi'l âlim ve'l Müteallim'dir. Bu eser eğitim - öğretim alanında kendi zamanına kadar yazılmış en derli toplu kaynak olarak belirtilmektedir. Bu çalışmada aralarında yaklaşık üç asırlık bir dönem bulunan İmam Gazali ve İbn Cemaa'nın kendi dönemlerindeki din eğitim anlayışları, benzerlikleri ve farklılıkları incelenecek, böylece din eğitiminde ilk dönem eğitimcilerinden diyebileceğimiz bu düşünürlerin eserleri ve görüşleri, zamanın değişimiyle eğitim metot ve düşüncelerinde herhangi bir değişikliğin meydana gelip gelmediği değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İmam Gazali, İbn Cemaa, Eyyühel Veled, Tezkiretü's Sami' vel Mütekellim fi edebi'l âlim ve'l Müteallim, din eğitimi

THE UNDERSTANDING OF RELIGIOUS EDUCATION OF GHAZALI AND IBN JEMA

ABSTRACT

It is seen that Islamic religion emphasizes education and training activities. Thus, there are many verses in Quran that point to learning, knowledge, and the importance of education such as "Are those who know equal to those who do not know?" (Az-Zumar/9) and "My Lord, increase me in knowledge." (Taha/114). Many hadiths of the Prophet about the importance of education has also revealed this situation. It is appeared in the sources that the Prophet gave education in the "suffas" which are the initial places with a characteristic of Islamic complex.³

By the fifth century, it is accepted that this period was a turning point in the history of Islamic education. In this period, while a significant increase in the number of madrasas because of the madrasas built by the Great Seljuk Emir Nizamulmulk; Education activities in the Islamic world became more regular.⁴Ghazali is the one who lived in this century and was one of the most mentioned names. He has given written works in many fields such as education, kalam, philosophy, jurisprudence, and morality. This study will focus on the work of Ghazali in his field of study (Eyyühel Veled) and his thoughts.

¹ İbn Sa'd, Et- Tabakatü'l Kübra, Beyrut, II, 1957, s.18.

² Ziya, Kazıcı, Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi, 2016, s.13.

³ İbn Sa'd, Et- Tabakatü'l Kübra, Beyrut, II, 1957, s.18.

⁴ Ziya, Kazıcı, Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi, 2016, s.13.

Ibn Cemaa is another educator who is important in the history of Islamic education. He lived in Cairo in the 8th century. Ibn Cemaa's work which written in the field of education is *Tezkiretü's Sami' vel Mütekellim fi edebi'l âlim ve'l Müteallim*. This work is mentioned in the field of education as the most orderly source written up to its time. In this study, Imam Ghazali's and Ibn Cemaa's, who have been lived with the three centuries of time difference, religious education concepts, similarities and differences will be examined in their own times, thus, it will be tried to evaluate the works and opinions of these thinkers who can be called as the first period educators in Religious Education, and whether any changes in educational methods and thoughts occur with the change of time.

Key Words: Imam Ghazali, Ibn Cemaa, Eyyühel Veled, *Tezkiretü's Sami' vel Mütekellim fi edebi'l alim ve'l Müteallim*, religious education

GİRİŞ

Din eğitimi, örgün din eğitimine göre tarihi önceliğe sahiptir. Toplumlarda genel eğitim hep din merkezli olmuş, sonrasında meydana gelen ilerleme ve gelişmeler, farklı alanların doğmasına ve eğitimin çeşitli alanlarda branslaşmasına sebep olmuştur. Böylece eğitim-öğretim faaliyetleri ayrı bir alan halini almıştır.⁵

İslam'da eğitim ilk olarak suffalarda gerçekleşmiştir. Hz. Peygamberden sonraki dönemlerde de eğitime verilen önem artarak devam etmiştir.⁶

Hicri 5. yüzyıla gelindiğinde eğitim alanında adından bahsedilen kişi Gazali'dir. Kendisinin, İslam dünyasının en önemli mütefekkirlere olduğu belirtilmektedir.⁷ Gazali, bilim ve düşünce tarihinin en verimli isimleri arasında yer alır. Çok sayıda ve çeşitli alanlarda eserler yazdığı bilinmektedir. Gazali'nin içinde yaşadığı zamanın kargaşası, huzursuzlukları, O'nu ilme, olayların hakikatini öğrenmeye yöneltmiş ve Bağdat'ta her türlü fikri ve dini akımlarla temas haline getirmiştir.⁸ Felsefe, kelam, tarih, ahlak, mantık tasavvuf gibi pek çok alanda çalışmalar yapmıştır. Bu makalede Gazali'nin din eğitim alanında yazdığı kabul edilen eseri “Eyyühel Veled” incelenmiştir.

Gazali'den üç yüzyıl sonra yaşamış bir âlim olan İbn Cemaa da eğitim alanında eser veren bir diğer din eğitimcisidir. Gazali ile aralarında yaklaşık üç asır bulunan İbn Cemaa'nın da ilme, öğrenmeye, öğrenciyeye verdiği değer eserlerinde de görülmektedir.⁹ Siyasi meselelerde İmam Gazali gibi en doğru olanı bulmaya çalışan, yeniliklere ve ilmi gelişmelere açık bir âlim olarak belirtilmektedir. Özellikle fıkıh ve hadis alanında ilmi çalışmalar yapmış, uzun yıllar müderrislikte bulunmuştur.¹⁰ Bu çalışmada İbn Cemaa'nın müderrislik tecrübeleri neticesi, eğitim alanında kaleme aldığı ‘*Tezkiretü's Sami' Vel Mütekellim Fi Edebi'l Âlim Ve'l Müteallim*’ isimli kitabı incelenmiştir. Ayrıca İmam Gazali ve İbn Cemaa'nın eğitimle ilgili görüşleri bu eserler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Çalışmada öncelikle bu iki âlim ile ilgili kısa bilgiler verilmiş, sonraki bölümde eserleri tanıtılmış, sonuç aşamasında ise değerlendirmeler yapılmıştır.

1-İMAM GAZALİ

Gazali H. 450/1058 senesinde Tus şehri yakınlarında ki “Gazale” köyünde doğmuş ve daha sonra doğduğu köye nispetle Gazâlî adını almıştır.¹¹ Babası esnaflıkla uğraşan biridir. Kendisi ilimle uğraşamamıştır ancak çocuklarının ilim tahsil etmelerini çok istemiş eğer ölürse bu isteğini gerçekleştirilmesi için bir arkadaşına vasiyet ederek malını miras bırakmıştır. Arkadaşı bu mirasla çocukların eğitimlerini karşılamış, miras bittiğinde ise kendisinin karşılayacak maddi gücü olmadığı için onlara medreseye gitmelerini tavsiye etmiştir. Babasının vasiyeti ile küçük yaşta eğitim hayatına başlayan Gazali, bu alanda büyük başarılar elde etmiş, h.505 senesinde vefat etmiştir.¹²

Pek çok alanda ilim sahibi olan Gazali'ye göre, bütün ilimler Müslüman için zaruridir. Ancak algılama, öğrenme düzeyleri farklılık gösterebilir. Bu farklılığı, üç aşama olarak belirten Gazali; en yüksek düzeyin birinci seviye olduğunu belirtir. Ama ona göre insanın düşük seviyede olması, o seviyede kalacağı anlamına gelmez. En düşük düzeyde bile olsa kendini geliştirebilir, der ve kendisinin de üçüncü

⁵ Cemal, Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegem Akademi yay., Ankara 2015, s.192.

⁶ Yahya, Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 1993, s.91-93

⁷ İbrahim, Çapak, *Gazali ve Dikkat Çektiği Bazı Meseleler*, Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, yıl 2, c.2, sayı 1, 2006, s.7.

⁸ Sabri, Orman, *Gazali'nin Hayatı ve Eserleri*, İslami Araştırmalar Dergisi, c.13, sayı 2-3, 2000, s. 239, 245.

⁹ Ramazan, Buyrukçu, *İbn. Cemaa'nın Eğitimle İlgili Görüşlerine Pedagojik Yaklaşımlar*, 1997, 24 Mayıs 2018 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/30747> adresinden ulaşılmıştır.

Birzali, *Meşyahatu Kadî'l Kudat İbn Cemaa*, nşr.Muvaffak b. Abdullah b. Abdulkadir, Beyrut, 1408/1988, s. 247.

¹⁰ Cemil, Akpınar, *İbn Cemaa*, TDV Ansiklopedisi, c: 19, 1999, s.382-392

¹¹ Çapak, Gazali ve Dikkat Çektiği Bazı Meseleler, c.2, sayı 1, 7.

¹² Orman, Gazali'nin Hayatı ve Eserleri, c.13, 238.

seviyede olduğunu belirtir. Gazali, insanlara yaklaşırken, kendi seviyelerine göre yaklaşmış ve onların fikirlerine saygı duymuştur¹³

Gazali’nin insanlara yaklaşırken, onları eğitirken kullandığı metotlarla ilgili söylemleri onu anlayabilmemiz açısından bize ışık tutmaktadır. Gazali insanlara üç şekilde yaklaşılmasını tavsiye eder. Bunlar;

1. Hikmet ile,
2. Vaaz ve nasihat ile,
3. Mücadele ile yaklaşımdır.¹⁴

Gazali bu yaklaşım şekillerinin muhatap olunan insanların durumlarına göre seçilmesi gerektiğini belirtir. Vaaz ile davet edilebilecek bir kişiye mücadele ile ya da mücadele ile davet edilebilecek kişiye hikmet ile davet etmenin faydadan çok zarar getireceğini, faydasının olmayacağını savunur.¹⁵

Eğitime özellikle önem veren Gazali’nin eğitim felsefesinde akıl, iman, adalet, hikmet, iffet, şecaat, sevgi ve ahlak temel olarak alınmıştır.¹⁶

Gazali’ye göre eğitim - öğretimden kasıt; kişinin ahlaken arınması, aklını kullanması, aydınlanması, yani içinde kuvve halinde olanı fiile dökme meselesidir. Bu bir süreçtir, sonu ise erdemli, olgun olmaktır. Gazali bir duasında; ‘Yüce Allah’tan, öncelikle beni ıslah etmesini sonra benim vasıtamla başkalarını ıslah etmesini; öncelikle beni doğru yola erdirmesini sonra benim aracılığımla diğerlerini hidayete erdirmesini niyaz ediyorum’ demiştir. Ona göre eğitim öncelikle kişinin kendisinde başlamalı, kişi önce kendisini düzeltmeli sonra karşısındakine yönelmelidir.¹⁷ Dolayısıyla Gazali için eğitime başlamadan önce, hocanın ilk olarak kendisini düzeltmesi önemlidir. Ona göre ‘Âlimin sürçmesiyle âlem sürçer’.¹⁸ Âlim kişide, zihni terbiyeyle edindiği düşünme metodu bulunur. Bu onu diğer insanlardan ayıran bir özelliktir. Bu özellik onun karşısındakine, topluma objektif olarak yaklaşmasına sebep olur.¹⁹

Eleştiriye öncelikle kendinden başlayan Gazali için kaynaklarda şu kısma anlatılmaktadır:

Gazali ilim tahsil etmek için Curcan’a gitmiştir. Oradan memleketine dönerken katıldığı kervan, yolda eşkıyaların saldırısına uğrar. Eşkıyaların lideri Gazali’den elindeki çantası ve kitaplarını ister. Gazali bu duruma çok üzülür ve eşkıyaların reisiyle konuşmak ister. Onlara torbanın kendilerine bir fayda sağlamayacağını, maddi değerinin olmadığını, ama kendisi için öneminin büyük olduğunu, eğitim hayatı ile ilgili bütün birikimlerinin orada bulunduğunu, o birikimler olmadan bir şey yapamayacağını söyler. Bunun üzerine eşkıyaların reisi “Sen nasıl ilim elde etmişsin ki elinden kitapların alınınca ilimsiz kalıyorsun” der ve sonrasında kitapları iade eder. Bu sözler Gazali için bir dönüm noktası olmuştur. Hâsıl olan bu durumun Allah tarafından bir ibret olarak kendisine yaşatıldığını bütün o bilgileri ezberleyeceğini belirtir. Üç yıl gibi bir zamanda, yazdığı her şeyi ezberleyen Gazali ‘Artık hiçbir hırsız ilmimi kafamdan çalamayacak’ der.²⁰

Yaklaşık 55 yıllık ömrüne pek çok eseri sığdıran Gazali’nin; İhyau Ulumi’ d Din, Kimyaa-ı Saadet, el- Munkizü Mine’ d Dalal, Tuhfet’ül Felasife, Bidayetü’l Hidaye, Eyyühel Veled, bunlardan bir kaçıdır.²¹ Bizim konumuz açısından inceleyeceğimiz eseri Eyyühel Veled (Ey Oğul) dir.

1.1 Eyyühel Veled:

Gazali eğitimin küçük yaşta olması gerektiğini düşünür. Nitekim ‘Çocuk, yetişmesinin başlangıcında ihmal edildiği vakit, çoğu zaman, kötü ahlaklı, yalancı, hilebaz ve hayâsız olur.’ der.²²

Gazali’nin eğitim alanında ele aldığı eser Eyyühel Veled’in kaleme alınmasına teşkil eden hadise kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:

Gazali’ye hizmet edip ilim öğrenen bir talebesi: ‘Senelerce zahmet çektim ve bir sürü ilim öğrendim ancak bu ilimlerden bana en faydalı olup beni kurtaracak olanı hangileri, benim için faydasız ve boş olanları

¹³ Gürbüz, Deniz, *Gazaliyi Anlamanın Usulü*, Diyanet İlmî Dergi, c. 47, Sayı: 3, 2010, s.9.

¹⁴ Deniz, *Gazaliyi Anlamanın Usulü*, c. 47, s.9.

¹⁵ Deniz, *Gazaliyi Anlamanın Usulü*, c.47, s. 10.

¹⁶ Cemil, Oruç, *İmam Gazali’nin Eğitim Anlayışı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, s. 7, 2009, s.73.

¹⁷ Oruç, *İmam Gazali’nin Eğitim Anlayışı*, 2009, s.9

¹⁸ Muhammed bin Muhammed bin Ahmed, Gazâlî,, *İhyâu Ulûmi’ d-Dîn Tecümesi*, (ter. A. Serdaroğlu), Bedir Yay., İstanbul,c. I, III, 1974 , s. 147

¹⁹ Erol, Güngör, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, (haz. R. Güler, E. Kılınç), Ötügen Neş., İstanbul 2003, s.254-255.

²⁰ Gazali, *el-Munkız*, (çev. Hilmi Güngör), İstanbul, 1990, s.7.

²¹ İbrahim, Çapak, *Gazali ve Dikkat Çektiği Bazı Meseleler*, Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 2, Cilt 2, Sayı 1, 2006, s.30

²² Gazali, *İhyâu Ulûmi’ d-Dîn Tecümesi*, 1974, s.89

hangileri? Bunları öğrenip ona göre davranayım’ diyerek uzun süre düşünür, sonunda bir mektup yazarak hocası Gazalî’ye sormayı ve vereceği cevap çerçevesinde bir hayat geçirmeyi temenni eder.²³

Öğrencisine cevap niteliğinde yazılan bu eser, öğrencisinin şahsında tüm öğrencilere ithaf olunmuştur. Gazalî eserine, ‘Ey oğul’ şeklinde hitapla başlar. Gazalî’nin insanların seviyelerine göre yaklaşılması ve düzeylerine göre bilgi verilmesi gerektiği düşüncesi daha önce bahsedilmişti. Gazalî’nin kitabına, öğrencisini muhatap alarak ve ‘Ey oğul’ gibi samimi bir ifade kullanarak başlaması bu düşüncesini destekler niteliktedir.

Gazalî eserinde; ‘Elbise giymenin adabı, sabah kalkarken nelere dikkat edilir, abdest alma, abdestte okunacak dualar, namazın bölümü ve şartları, mescit adabı, ayların fazileti, dualar, bilginlerle sohbet, kadılar ve hâkimler adabı, yetkililer, beyler, dervişler adabı, eve girme, geziye çıkma, toplu sohbet adabı... gibi kişinin gün boyu karşılaşacağı her türlü durumla alakalı yapması gerekenleri, tavsiye niteliğinde söylemiştir. Bu tavsiyeler; dualar, ibadet şekilleri, âdâbi konuları şeklinde ifade edilmiştir. Söylemlerin desteklenmesi ayetler, hadisler ve sahabe sözleriyle. Gazalî eserinin sonunda şu sözleri dile getirir: ‘Bilmiş ol ki topladığım bütün bu hadisler sağlamdır; şüpheli, bilinmeyen bir husus yoktur. Sakın şüphe etme’.²⁴

Gazalî kitabında, dünyalık menfaatler için ilim öğrenmenin boş ve faydasız bir amel olduğunu belirtir ve bu duruma kitabının başında yer verir. İlimsiz ameli uygun görmediği gibi; ibadet olmadan ilmin yeterli sayılması anlayışına da karşı çıkmıştır. İkisinin de bir arada olması gerektiğini belirtir.²⁵

Gazalî’nin eserinde, günlük kişisel ve sosyal hayatı daha çok konu edindiğini görüyoruz. Bu durum, günümüz eğitim ilke ve yöntemlerinden ‘güncellik’, ‘yaşama yakınlık’ ilkelerini aktif bir şekilde eserinde uyguladığını gözler önüne sermektedir. Gazalî’nin sosyal hayata verdiği önem, kişinin hem kendisi, hem de toplumun inşasında rol oynaması gerektiğini düşünmesindedir.²⁶

Gazalî eğitim sisteminin temelini dini değerler üzerine koyar. Onun için önemli olan bu değerlerin uygulanmasıdır. O’na göre bütün değerler yaratıcı tarafından belirlenir ilahi ve kutsaldır. Yani eğitim, ayet ve hadisler ışığında olmalı, insana bu yönde şekil verilmelidir. Gazalî, bu şekil vermenin küçük yaşlardan itibaren arzu edilen yönde olabileceğini belirtirken aslında bu durumun insana yeni bir boyut kazandırma değil, zaten benliğinde var olan durumun ortaya çıkarılması olarak görür. Gazalî’de eğitim, pragmatiktir; bütün faaliyetler, öğrenileni uygulama temeli üzerinedir.²⁷ O’na göre dinin, pratik hayatta yeni ve etkili bir işlevi olmalıdır.²⁸

Gazalî’nin ahlaka, ilme bu kadar büyük önem vermesinin yaşadığı dönemdeki âlimlerin durumuyla da paralellik gösterdiği düşünülebilir. Çünkü O’na göre “Hak yolunun kılavuzları, peygamberlerin varisi olan âlimlerdir” ancak Gazalî, artık böyle âlimlerin kalmayıp şeytanın onları maddi menfaat sevgisiyle kandırarak etkisi altına aldığını, bu sebeple âlim değil, âlim taklitçileri olduklarını belirtmektedir. Ona göre bu durumda da maruf münker, münker maruf sanılmış, hatta dinin alameti bile gölgede kaybolarak hidayet ışığı yeryüzünden kalkmıştır.²⁹ Bu sözleriyle Gazalî ahlak ve erdem maddiyatın gerisinde kaldığından şikâyet etmektedir. Bu sebeple “Eyyühe’l Veled” isimli eserin de amelin, ahlaki değerlerin önemi üzerinde durduğu görülmektedir.

2. İBN CEMAA

Tam adı Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Sa’dillâh b. Cemâa el-Kinânî el-Hamevî (ö. 733/1333) olan İbn Cemaa, 639 yılında Hama’da doğmuştur. İlk bilgileri küçük yaşta babasından ve babasının yakını olan âlimlerden öğrenmiş, ilim tahsil etmiştir. Muhaddislik, müderrislik, fakihlik ve kadılık yapmıştır. Bu çalışmada müderrislik görevi ön planda tutulacaktır. Pek çok hocadan ilim tahsil eden İbn Cemaa’nın ilk müderrislik görevine Âdiliyye Medresesi’nde başladığı düşünülmektedir. İbn Cemaa’nın müderris olarak kaleme aldığı ve eğitimle ilgili hususlara yer verdiği eser 672’de (21 Haziran 1274) tamamladığı Tezkiretü’s-sâmi ve’l-mütekelim fî edebî’l-âlim ve’l-müteallim adlı eseridir. Bu eserinde öğretim işinin ilmî metoda göre yürütülmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.³⁰ Eserinde, özellikle günümüz eğitim sisteminde çok önem verdiği, eğitime başlama yaşı, öğretmen-öğrenci ilişkileri, öğretmende olması gereken özellikler, öğrencide olması gereken özellikler, öğretmen-öğrenci-veli ilişkisi gibi eğitimin temel unsurları kabul edilebilecek pek çok hususa yer vermiştir.³¹

²³ Gazalî, *Eyyühel Veled*, Hacı Hüseyin Matbaası, h. 1308/1891, s.7.

²⁴ Gazalî, *Eyyühel Veled*, s.186

²⁵ Gazalî, *Eyyühel Veled*, s.15.

²⁶ Bülent, Çelikel, *Gazalî’nin Dönemindeki Ulemaya Yöneltilmiş Eleştiriler*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c.13, sayı 2, 2013, s.118

²⁷ Oruç, *İmam Gazalî’nin Eğitim Anlayışı*, s.189

²⁸ Çelikel, *Gazalî’nin Dönemindeki Ulemaya Yöneltilmiş Eleştiriler*, s.126

²⁹ Gazalî, *İhyâu Ulûmi’d-Din Tecümesi*, s.4.

³⁰ Akpınar, *İbn Cemaa*, TDV Ansiklopedisi, c: 19, s.389.

³¹ Buyrukcı, *İbn. Cemaa’nın Eğitimle İlgili Görüşlerine Pedagojik Yaklaşımlar*, s.248.

İbn Cemaa, İbn Kayyim el-Cevziye, İbn Kesir, Zehebi gibi pek çok âlim yetiştirmiştir.³²

İbn Cemaa eserinin özelliğini belirtirken, önceki eserleri incelediğini ve bunun neticesinde, eğitimle alakalı olan bilgileri, hocalardan dinlediklerini ve kendi tecrübelerini bir araya getirerek eserinde yer verdiğini belirtmektedir.³³ İbn. Cema’nun eserinin geniş kapsamlı olduğu ve daha önce değinilmeyen konulara (yatılı talebelerin uyması gereken kurallar, öğrenci yaşları, kütüphanelerden ödünç kitap alma usulleri gibi) yer verildiği ifade edilmiştir.³⁴

İbn Cemaa’nın eserine aşağıda yer verilmiştir:

2.1 Tezkiretü’s-Sâmi Se’l-Mütekellim Fî Edebi’l-Âlim Ve’l-Müteallim

İbn Cemaa’nın Tezkiretü’s-sâmi Ve’l-Mütekellim Fî Edebi’l-Âlim Ve’l-Müteallim isimli kitabı beş bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölüm: İlim ve Âlimlerin Üstünlüğü, İlmî Öğrenme ve Öğretmenin Değeri

İbn Cemaa eserinde öncelikle ilmin önemi üzerinde durur. Faziletlerinden, değerinden bahseder ve bu konuda birçok âlimin görüşüne de yer verir.³⁵ Bu durum O’nun öğrenciyi ilme teşvik etme, ilmi sevdirmeye gibi modern eğitim sisteminin üzerinde durduğu hususlara hicri 7. yüzyılda yaşayan bir müderris olarak uygulamaya ve uygulatmaya çalıştığını göstermektedir.

Bir insan için hayatındaki en önemli iş ilim öğrenmektir. İlim öğrenmedeki en önemli husus ise ilmi bizzat hocadan almaktır. İbn Cemaa ilmi, yalnızca kitaplardan öğrenmeyi uygun bulmaz ve bunu tenkit eder.³⁶

İkinci Bölüm: Öğretmenle ilgili esaslar:

Bu başlık altında İbn Cemaa öğretmenlerle alakalı pek çok husustan bahseder. Bunlar genel olarak; Öğretmenin şahsiyet ve mesleki özellikleri, ders verirken uyması gereken kurallar ve öğrencileri ile birlikteyken uyması gereken kurallardır.

İbn Cemaa, eğitim - öğretim sürecinde ki en önemli rolü öğretmene verir. Bu süreçteki temel taş öğretmendir. Bu sebeple öğretmenlik çok kıymetli bir meziyet, yüksek bir mertebedir.³⁷

Öğretmen kişiliğinde güzel meziyetler bulundurandır. Öğretmen vakarlı, hoşgörülü, anlayışlı, ahlaklı, alçak gönüllü, edepli, Allah’tan korkan olmalıdır³⁸

Öğretmen başkalarına bir şeyler anlatmakla mükelleftir. Ancak burada çok önemli bir husus vardır ki, öğretmen anlatacağı konulara tam vakıf olmalı, bu konuları çok iyi bilmelidir. Bu da kendisini iyi yetiştirmesi anlamına gelir. Aksi halde yaptığı iş büyük bir günah, dinle oynamaktır. Kendisi ise fasıklardan olur, der.³⁹ Bu husus günümüz eğitim sisteminde yer alan, öğretmenlerde olması nitelikler konusu içinde belirtilen alan bilgisine hâkimiyet durumunun, o zamanda İbn Cemaa tarafından dile getirildiğini gösterebilir.

Diğer bir önemli husus öğretmenin öğrencileriyle ilgilenmesi meselesidir. Öncelikle öğretmen öğrencileri arasında ayırım yapmamalı, hepsine karşı adil ve eşit davranmalıdır. Öğrencilerinin sıkıntılarıyla ilgilenmeli, sorunları olduğunda yanlarında olmalı ve olacağını da hissettirmelidir.⁴⁰

Öğretmen öğrencilerinin seviyelerine inebilmeli onların düzeylerine göre dersi anlatmalıdır. Aksi halde ders anlaşılabilir ve eğitim başarılı olamaz. Ayrıca öğretmen kendi ruhsal ve fiziksel durumuna da dikkat etmelidir. Çok yorgun veya uykusuz ya da çok sinirli, üzgün vs. gibi durumlarda; havanın çok sıcak ve çok soğuk olduğu zamanlarda derse girmemesini tavsiye eder. Çünkü bu tip durumlarda iyi düşünüp doğru karar veremeyebilir. Bu da eğitimi olumsuz etkiler, hata ve yanlışlıklar yapmasına sebep olabilir.⁴¹

Öğretmen ders verirken dersi aktif işlemelidir. Yani derse öğrencilerinin bizzat katılımını sağlamalıdır. Derste öğrencileriyle münazaralarda bulunmalıdır. Konunun iyi anlaşılması için öğrencilerin bir birleriyle müzakerede bulunmalarına izin verir. Ayrıca dersin bitiminde konunun anlaşılıp anlaşılmadığını kontrol etmek için sorular sormalı imtihan etmelidir. Derse aktif katılan bir öğrenci konsantrasyonunu kaybetmez öğrenmesi kolaylaşır.⁴²

³² Birzali, *Meşyahatu Kadîl Kudat İbn Cemaa*, nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdulkadir, Beyrut, 1408/1988, s.16-17

³³ İbn Cemaa, Muhammed b. İbrahim Sadullah el-Kinani, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fî Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, copright: King Suud University, h.1215/1800, s.1-2

³⁴ Muhammed Şevki, Aydın, *İbn Cemaa’ya Göre Öğretmenin Görev Ve Nitelikleri*, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1992, s.213

³⁵ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fî Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.2

³⁶ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fî Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.5.

³⁷ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fî Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.4

³⁸ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fî Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.5

³⁹ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fî Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.5

⁴⁰ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fî Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.6

⁴¹ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fî Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.6

⁴² İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fî Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.7

Öğreticiler, öğrencilerin durumlarına göre dersin miktarını uzunluk ve kısalığını belirlemelidir. Bir konu hallolmadan diğer bir konuya geçilmemeli, anlaşılmayan yerler iyice açıklanmalıdır. Çünkü soru sormaya çekinen öğrenciler olabilir. Ayrıca öğretmen ders anlatırken, ses tonuna jest ve mimiklerine dikkat etmeli, öğrencilerini rahatsız ve tedirgin edecek hal ve hareketlerde bulunmamalıdır. Öğrencilerine son derece sevecen ve şefkatli yaklaşmalıdır. Öğrencilerinin çıkarlarını kendi çıkarlarının önünde tutmalıdır.⁴³ Bu düşünceler İbn Cemaa’nın, öğrencilere dersi sevdirek öğretmeyi uygun gördüğünü, daha çok öğrenci merkezli, onların duygu, düşünce ve görüşlerini dikkate alan bir öğretim programı hazırlanmasını istediğini de gösterebilmektedir.

İbn Cemaa, öğretmen öğrencisinin hatalarını sevgi ve şefkatiyle düzeltmeye çalışmalıdır, der. Ancak her şeye rağmen öğrencinin hatalı davranış ve tutumları düzelmiyorsa, bu sefer yüz çevirme ve uzaklaştırma cezaları verilmelidir.⁴⁴ İbn Cemaa’nın dayak gibi şiddet içeren cezaları dile getirmedeği eserinde görülmüştür.

İbn Cemaa, öğretmenin kıyafetinin bile önemli olduğunu temiz, sade ve uyumlu olması gerektiğini belirtir. Bu durumun ilme saygı olup, öğrenciyi olumlu etkiler, der.⁴⁵

Üçüncü Bölüm: Öğrenciyle İlgili Esaslar

Eğitim ve öğretimde en önemli diğer temel unsur öğrencidir. İbn Cemaa’nın üzerinde önemle durduğu bu hususta eğitimin güzel bir şekilde gerçekleşebilmesi için öğrencilerin neler yapması gerektiği belirtilir. Öğrencinin dikkat etmesi gereken ilk husus öğretmen seçimidir. Bunun için öğrenci dersi bilgili, yetkin bir öğretmenden almalı sonra kitaplarla ilerletmelidir. Hoca seçme yetkisi öğrencide olduğu için bu hususta dikkatli olunmalıdır. İbn Cemaa, öğrenci kendisinden ilim tahsil edeceği öğretmeni seçerken, iyice araştırmalı, dersi iyi bilip iyi anlatabilen, şefkatli, merhametli, koruyucu, ehliyetli birini seçmeye özen göstermelidir, der. Çünkü eğitim-öğretimin başarılı gerçekleşmesinde ki en önemli husus öğretmen ve öğrenci arasında karşılıklı olan etkileşimin çok iyi bir şekilde sağlanmasıdır. Öğrenci öğretmenini seçtikten sonra artık ona bağlı olmalı, ilim yolunda onun arkasından gitmelidir.⁴⁶

İbn Cemaa öğrencilerin özelliklerini bildirirken; onun vakarlı, saygılı, şefkatli, merhametli, azimli, ilim öğrenme yolunda kararlı olması gerektiğini belirtir. Öğrenci ilim öğrenme yolunda fedakârlık yapmaktan kaçınmamalıdır. Gerekirse, ilmi sahibinden öğrenmek için uzun yolculuklara çıkmalı, bu uğurda karşılaştığı zorluklara katlanmalıdır.⁴⁷

Öğrenci ilim öğrenirken sürekli not almalı dolayısıyla yanında yazı malzemesi bulundurmalıdır. Ders çalışma, ezber yapma zamanlarını ayarlamalıdır der ve şöyle belirtir; ezberlemek için seher vakti, araştırma yapmak için sabah vakti, yazı yazma için öğle sonrası, mütalaa ve müzakere için de gece vakti uygundur, der.⁴⁸ İbn Cemaa bu vakitleri belirtirken zihnin açık ve kapalılığı ile konuların içeriğini göz önünde bulundurarak söylemiştir.⁴⁹

Öğrenmek için soru sormak çok önemlidir. Öğrenci soru sormaktan utanmamalı, bilmediği hususları iyice öğrenmeden geçmemelidir. Soru sorarken, konuşurken üslubuna dikkat etmeli, söz ve davranışlarında nazik ve kibar olmalıdır.⁵⁰

Öğrenciler sınıflarına sonradan gelen, yeni katılan öğrenci arkadaşlarına yardımcı olmalı, güzellikle davranmalı, bazı hususlarda ayrıcalık tanınmalıdır. Öğrenciler sınıf kurallarına dikkat etmeli, öğretmenlerine karşı saygılı, hassas ve anlayışlı davranmalıdırlar.⁵¹

Dördüncü Bölüm: Kitap satın alma ve yazma ile ilgili esaslar

İbn Cemaa bu bölümde ders araç gereçlerinden olan kitapları satın alma, yazma, taşıma gibi hususlarına değinmiştir. İbn Cema kitapları satın alırken dikkat edilmesi gereken hususlardan birinin kitapları kontrol ederek satın almak olduğunu belirtir. Çünkü kitaplar ilmi muhafaza eden kaynaklardır. Kitapları satın alıp okumamanın sadece kitaplığa koymak için satın almanın da hiçbir faydasının olmayacağını dile getirmiştir.⁵²

İbn Cemaa, öğrenci kitap satın alabilecek güçte değilse kiralama ya da emanet olarak kitabı alma yoluna gitmesini ve kitaplardan bu şekilde istifade etmesini ister. Kitapların emanet alma durumlarında da dikkatli olmasını sahibinin izni olmadan başkasına vermemesini, kitap üzerindeki mevcut yazıyla notların silinip değiştirilmemesini belirtir. Ayrıca bazılarının kitap emanet verme olayını uygun görmediğini dile getirirken kendisi müstehab olduğunu söyler.⁵³

⁴³ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fi Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.7

⁴⁴ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fi Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.7.

⁴⁵ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fi Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.8

⁴⁶ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fi Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.8

⁴⁷ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fi Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.9

⁴⁸ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fi Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.12.

⁴⁹ Aydın, *İbn Cemaa’ya Göre Öğretmenin Görev Ve Nitelikleri*, s. 258.

⁵⁰ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fi Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.12

⁵¹ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fi Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.12-15

⁵² İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fi Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.19.

⁵³ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fi Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.19

Öğrenci kitaplarını kullanırken dikkatli davranmalı, hor kullanmamalı der. Kitapların sırt kısımlarına isimleri yazılmalı, kitaplığa dizildiklerinde konularına göre yerleştirilmeli, der.⁵⁴

İbn Cemaa, öğrenci yazı yazarken de güzel ve düzgün yazmalıdır, der. Çünkü güzel yazı yazmak ilme olan saygıdandır. Öğrenci kitap yazarken dipnot kullanmalıdır, bu şekilde konuyla alakalı açıklamalarda bulunabilir.⁵⁵

Öğrenci kitaba yanlış bir şey yazdığına ise silmemesini üzerini çizmesini söyler. Çünkü O’na göre silmek kitaba zarar verebilir.⁵⁶

Beşinci Bölüm: Okul ve Yurtlarla İlgili Bölüm

İbn Cemaa’nın döneminde ortaya çıkan bir önemli hususta öğrencilerin okullarda yatılı kalması durumudur. Bu konuya daha önce hiçbir kitapta değinilmemesi önceden böyle bir durumun olmadığı düşüncesine sebep olmuştur.⁵⁷

Kitabında bu konuya özel bir yer ayıran İbn Cemaa, çeşitli kural ve kaideler ortaya koymuştur. Bu konuyla ilgili kitabında şu hususlara dikkat çekmiştir:

Öğrenci okul ve yurt seçimini iyi araştırarak yapmalıdır. Helal kazançla yapılan okullar tercih edilmelidir.⁵⁸

Kitabının bu bölümünde de İbn Cemaa tekrar öğretmenin öneminden bahseder ve onda olması gereken özellikleri yineler. Öğretmenin sözle değil davranışlarıyla örnek olması gerektiği üzerinde durur. Bu durum İbn Cemaa’nın konuya ne kadar önem verdiğini de bir kez daha göstermektedir.⁵⁹

Bu bölümde medreselerde hocalara yardımcı olacak (günümüzde üniversitelerdeki asistanlar gibi) muidlerin⁶⁰ özelliklerine yer verir. Bu kişilerin kabiliyetli, güzel ahlaklı, öğrencilerin problemleriyle ilgilenen, müderrise yardım eden, başarılı gördüğü öğrencilerle ilgili hocasını bilgilendiren, hocayla beraber derse giren, ezber dinleyen kişiler olmalı, der.⁶¹

Öğretmen okuldaki kuralları, usulleri iyi bilmeli eğitim-öğretimi ona göre ayarlamalıdır. Şartları ağır, ders saatleri fazla olan okulları seçmemelidir.⁶² Öğretmenin eğitim-öğretimi en güzel şekilde yapabilmesi için yönetmelikleri çok iyi bilmeli, ders saatleri az olmalı ve kendini ilmi çalışmalara adanmalıdır.⁶³

İbn Cemaa yurttan arkadaş seçerken dikkatli olunması gerektiğini belirtirken eğitiminde arkadaşın önemini vurgular.

İbn Cemaa’nın bu eseri kendi zaman dilimine göre değerlendirildiğinde; din eğitimi, öğretim yöntem ve teknikleri, öğrenci psikolojisi açısından çok önemli bir yerde olduğu görülebilmektedir. Ancak daha isabetli değerlendirmeler yapılabilmesi için farklı alanlarda ki (psikoloji, sosyoloji gibi) ilmî bakış açlarına da ihtiyaç duyulmaktadır.

SONUÇ

Gazali ve İbn Cemaa’nın eğitim anlayışları üzerine yapılan çalışmada;

Hicri 5. Yüzyılda yaşayan Gazali’nin din eğitimi alanında yazdığı eser olarak kabul edilen kitabı ‘Eyyühel Veled’in kişilerin günlük hayatlarını, kişisel ve sosyal yaşamda karşılaştıkları her türlü durumu da içine alacak kapsamda incelediği ve nasıl olması gerektiği hususunda tavsiyelerde bulunduğu görülmektedir. Bizzat öğrencisini muhatap alarak yazdığı bu eser, aslında çağındaki herkese hitap etmekte bu durum da Gazali’nin, dönemindeki toplumun özelliklerini, kişilerin psikolojik özelliklerini de dikkate aldığını göstermektedir. Gazali ile ilgili en önemli hususlardan biri her seviyeden insana hitap edebilmesi, özellikle eğitimin insanların seviyelerine göre olması gerektiğini belirtmesidir. Eğitimde büyük önem arz eden bu hususu, günümüz eğitim yöntem ve tekniklerinde ‘öğrenciye görelilik’ başlığı altında değerlendirilebilir.

Gazali’ye göre eğitim, öğrenme, hayatın her alanını kapsamaktadır. Bu süreç hiçbir zaman bitmez. Bu yüzden eserinde verdiği tavsiyeler hayatın genelini içine alacak düzeydedir. Günümüz öğretim yöntem ve tekniklerinden ‘yaşama yakınlık, hayatilik, güncellik’ ilkelerine uyumlu olduğu düşünülebilir.

⁵⁴ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fi Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.20

⁵⁵ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fi Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.21

⁵⁶ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fi Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.21

⁵⁷ Mehmet Faruk, Bayraktar, *İbn Cemaa’dan Öğretmen Ve Öğrencilere Öğütler*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009, 113.

⁵⁸ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fi Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.21

⁵⁹ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fi Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.22

⁶⁰ ‘Muid’ olarak geçen kavram; Müderris ile talebe arasında bir derecede olup müderrise yardımcı olan kişidir. Medreselerin açılmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır (Bayraktar, 2015, 17; bkz: Pakalın, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1971, II, 573)

⁶¹ İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fi Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.22

⁶² İbn Cemaa, *Tezkiratü’s-Sami’ ve’l-Mütekellim fi Edebi’l-Âlim ve’l-Müteallim*, s.23-24

⁶³ Bayraktar, *İbn Cemaa’dan Öğretmen Ve Öğrencilere Öğütler*, s.119

Teorik bilgiyi hayata geçirmeyi ve insanları eğitmeyi hedefleyen Gazali bu eğitimin ayet ve hadisler çevresinde olması gerektiğini belirtmiştir. Gazali’ye göre bu eğitim insanda yeni bir şey oluşturmak değil, var olanı ortaya çıkarmadır.

Gazali’nin eğitim metodunda teoriden çok pratik boyutun ön planda olduğu görülmektedir.

Gazali verdiği bilgilerin daha iyi anlaşılması için eserinde, hikâyelere ve pek çok örneğe (Lokman Hekimin oğluna nasihatleri, hasta olan bir tabibin hikâyesi gibi) yer vermiştir. ‘Örnek vermenin, günümüz eğitiminde sıklıkla kullanılan yöntemlerden olduğunu belirtilebilir.

Hicri 7. Yüzyılda yaşayan İbn Cemaa’da ise Gazali’den farklı olarak, öğrenci ve öğretmenlerle alakalı daha sistematik bir eser görülmektedir. Kendi devrindeki durumları bir bütün olarak incelemiş ve eserin başlığından da anlaşılacağı üzere eğitimle alakalı olanlara ve özellikle öğrencilere yol gösterici olması amacıyla eserini kaleme aldığını belirtmiştir.

Eserinin başlarında öncelikle öğretmenlerde olması gereken özellikleri, görevlerini belirterek öğretmen rolüne biraz daha ağırlık vermiş, merkeze daha çok öğrenciyi koymuştur denilebilir. Şöyle ki öğretmen her manada (ahlaken, ilmen, dinen) üst düzeylerde olmalıdır ki, iyi öğrenciler yetiştirebilsin, öğrencilerine yetebilsin, doyurabilsin.

İbn Cemaa’nın üzerinde durduğu ve dikkat çeken hususlardan biri de öğretmenin son derece anlayışlı, güler yüzlü, hoş görülü, yumuşak davranan ve sevecen biri olmasıdır. Bu durum İbn Cemaa’nın eğitimde sertlik, cezalarda aşırılık ve şiddete karşı olduğunu göstermektedir. Nitekim eserinde cezalardan bahsederken şiddete yönelik cezalara yer vermemiştir. İbn Cemaa sıkıntıların sevgiyle, güzellikle çözüleceğini belirterek aslında günümüz eğitim sistemine bu konuda da ışık tuttuğu söylenebilir.

İbn Cemaa’nın eserinde yine farklı olarak, öğretmenin kıyafetinin nasıl olması gerektiği hususu da yer almakta ve öğrenciyi olumlu yönde etkileyen özelliklerin içinde bahsedilmektedir.

İbn Cemaa, özellikle öğretmenlerin mesleklerinde çok iyi olmalarını ve kendilerini yetiştirmeleri gerektiğini belirtir. Bu durum günümüz öğretmenlerinin, alanda yeterli olma özellikleriyle eş değer tutulabilir.

İbn Cemaa, öğrencilere verdiği mesajlarda ilk olarak kalp temizliğinden, ahlaki temizlikten bahsetmiş, ilim öğrenmeye başlamadan önce öğrencinin manevi bir temizlik yapması gerektiğini belirtmiştir. Okul öncesi dönemde iyi davranışların öğrenilmesi kötü davranışların bırakılmasının çok önemli olduğu, sonraya bırakılırsa davranış değişikliğinin zor olacağını bildirmiştir. Bu durumun da yine günümüz okul öncesi eğitim alanında, değerler eğitimi kapsamında yapılmaya çalışılan uygulamalarla paralellik gösterdiği söylenebilir.

Gazali ve İbn Cemaa’nın eğitim anlayışları incelendiğinde dönemlerinde gayet aktif ve başarılı oldukları, kendilerinden sonraki dönemlere yön verdiği söylenebilir. Aradan yüzlerce yıl geçmesine rağmen o gün uygulanan eğitim yöntemlerinin, eğitime bakış açılarının bugüne ışık tuttuğu görülmektedir. Özellikle günümüz eğitim sistemindeki değerler eğitimi ve ahlaki eğitimin o dönemde aktif bir şekilde uygulandığı, öyle ki günümüz öğretim ilke, yöntem ve tekniklerinin (öğrenciye görelilik, kolaydan zora, yaşama yakınlık gibi) de asırlar öncesinde din eğitimciler tarafından kullanıldığı belirtilebilir.

Ancak İbn Cemaa’nın Gazali’ye göre eserinde anlattığı yöntem, teknik ve özelliklerin günümüzde ki eğitim sistemine daha yakın olduğu belirtilebilir. Bu durum da, zamanın ilerlemesiyle, eğitim alanında ciddi ilerlemeler gerçekleşmiştir denilebilir.

KAYNAKÇA

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, 1993

Akpınar, Cemil, *‘İbn Cemaa’*, TDV Ansiklopedisi, c: 19, 1999

Aydın, Muhammed Şevki, "İbn Cemaa’ya Göre Öğretmenin Görev Ve Nitelikleri", Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1992

Bayraktar, Mehmet Faruk, *İbn Cemaa’dan Öğretmen Ve Öğrencilere Öğütler*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009

Buyrukçu, Ramazan, *İbn. Cemaa’nın Eğitimle İlgili Görüşlerine Pedagojik Yaklaşımlar*, 1997, 24 Mayıs 2018 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/30747> adresinden ulaşılmıştır.

Birzali, *Meşyahatu Kadı’l Kudat İbn Cemaa*, nşr.Muvaffak b. Abdullah b. Abdulkadir, Beyrut, 1408/1988, I

Çapak, İbrahim, *Gazali ve Dikkat Çektiği Bazı Meseleler*, Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 2, Cilt 2, Sayı 1, 2006

Çelikel, Bülent, *Gazali’nin Dönemindeki Ulemaya Yönelttiği Eleştiriler*, Din Bilimleri Akademik

Araştırma Dergisi, c.13, sayı 2, 2013

Deniz, Gürbüz, *Gazaliyi Anlamanın Usulü*, Diyanet İlmî Dergi, c. 47, Sayı: 3, s. 9, 2010

Gazâlî, Muhammed bin Muhammed bin Ahmed (1974), *İhyâu Ulûmi'd-Dîn Tecümesi*, (ter. A. Serdaroğlu), Bedir Yay., İstanbul, c. I, III, 1974

-----, *Eyyühel Veled*, Hacı Hüseyin Matbaası, h. 1308/1891

-----, *el-Munkız*, (çev. Hilmi Güngör), İstanbul, 1990

Güngör, Erol, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, (haz. R. Güler, E. Kılınç), Ötüken Neş., İstanbul 2003

İbn Cemaa, Muhammed b. İbrahim Sadullah el-Kinani, *Tezkiratü's-Sami' ve'l-Mütekellim fi Edebi'l-Âlim ve'l-Müteallim*, copright: King Suud University, h.1215/1800

-----, *İslam geleneğinde öğretmen öğrenci eğitim öğretim adabı* (M. Ş. Aydın, Çev.) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1992

İbn Sa'd, *Et-Tabakatü'l Kübra*, Beyrut, II, 18, 1957

Kazıcı, Ziya, *Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, M.Ü İlahiyat Fakültesi Yay., 2016

Orman, Sabri, *Gazali'nin Hayatı ve Eserleri*, İslami Araştırmalar Dergisi, c.13, sayı 2-3, 2000

Oruç, Cemil, *İmam Gazali'nin Eğitim Anlayışı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, s. 7, 2009

Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1971

Tosun, Cemal, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2015